

мунистической партии” или программным документам российских социал-демократов. В частности, В. Гуменюк вполне обоснованно писал о том, что Лесю Украинку „вкрай непокоїть нехтування етичними принципами, яке вона спостерігає у соціал-демократичному середовищі” [3, с. 22].

Таким образом, пребывание Леси Украинки в Крыму содействовало становлению и детализации ее общественного идеала, утверждению ее на позициях общечеловеческих ценностей, упрочении ее веры в возможности человеческой личности противостоять всяческим проявлениям социального зла. В конечном итоге такой общественный идеал укреплял в ней стремление к активному участию в общественно-политической и национально-культурной жизни Украины.

Литература

1. Бабышкин О. Леся Украинка в Крыму. – Симферополь: Крымиздат, 1956. – 105 с.
2. Бабышкин О.К. Леся Українка/Українка Леся. Твори: У 10 т. – К.: Держ. вид-во худож. літ., 1963. – Т. 1.
3. Гуменюк В. Шлях до „Одержимої”. Творче становлення Лесі Українки-драматурга. – Симферополь: „Таврія”, 2002. – 232 с.
4. Дейч А. Леся Украинка, ее мемуаристы и критики // Леся Украинка в воспоминаниях современников. – М: Из-во «Худ. лит-ра», 1971. – 511 с.
5. Діба А. Сподвижники: Леся Українка у колі соціал-демократів. – К: Основні цінності, 2003. – 173 с.
6. Єфремов С. Історія українського писменства. – К., 1991.
7. Іваненко В.Г. Крим у житті і творчості Лесі Українки. // Українка Леся. Кримські спогади: Вірші, поеми, проза, листи. – Симферополь: „Таврія”, 1986. – 303 с.
8. Кармазіна М. Леся Українка. – К.: Видавничий дім „Альтернатива”, 2003. – 416 с.
9. Кочерга С. Іфігенія в Тавріді. Сторінки кримського літопису Лесі Українки. Нарис. – Симферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 1998. – 112 с.
10. Кочерга С. Леся Украинка и Александр Олесь: неизвестная встреча // III Дмитриевские чтения. История Южного берега Крыма: Факты, документы, коллекции, литературоведение, мемуары (Сборник научных трудов). – Симферополь: Таврия-Плюс, 1999. – 118 с.
11. Кочерга С. Леся Украинка: Новый ракурс (Ялтинские письма в парижском архиве Леси Украинки) // VII Дмитриевские чтения. История Южного берега Крыма: Факты, документы, коллекции, литературоведение, мемуары (Сборник научных трудов). – Симферополь: Таврия-Плюс, 2004. – 164 с.
12. Мищенко Л.И. Леся Украинка: Пособие для учителей. – К.: Радянська школа, 1986. – 303 с.
13. Новгородцев П.И. Об общественном идеале.
14. Панченко В. Під сонцем Криму, під сліпучим оком...//Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях й колегіумах. – 2001. – №6. – С.21–28.
15. Українка Л. Твори: У 10 т. – К.: Держ. вид-во худож. літ.-ри, 1963. – Т. 1. – 624 с.
16. Чижур Л.Д. Національне й загальнолюдське в естетичній інтерпретації Лесі Українки (на матеріалах ліричних творів). Автореф. дис...к. філол. наук. – Одеса, 2000.
17. Шимчишин М.М. Особливості й особливості рецепції творчості Лесі Українки в англоязычному світі (Великобританія, Канада, США). Автореф. дис...к. філол. наук. – К., 2000.

Зінченко О.В.

РОСІЙСЬКІ ДЕРЖАВНІ РАДНИКИ І “ПРОГРЕСИВНИЙ БЛОК” (серпень 1915 – лютий 1917).

Актуальність дослідження витікає зі ступеню висвітленості порушеної проблеми, її важливості у перелігу подій напередодні падіння монархії в Росії та особливостей історіографії. “Утворення і доля прогресивного блоку, підкреслював у спогадах П.Н. Милоков, – складає, певна річ, окремий епізод в історії розвитку передреволюційних настроїв. Його політичне значення полягає в останній спробі знайти мирний вихід з положення, що з кожним днем все більше грізнішало. Застосований для цього засіб полягав у створенні, у межах законодавчих установ, більшості народного представництва, яка взяла б у свої руки керівництво подальшими подіями” [1, с.176 – 177]. **Мета статті** – виявити роль державних радників у створенні парламентського “прогресивного блоку”, опрацюванні й ухвалі його програмних постанов та спробах втілити їх в життя. **Головне завдання** пов’язане з детальним аналізом програми і декларацій “прогресивного блоку”, окремих заяв державних радників, матеріалів засідань “блоку”, законодавчих актів, архівних матеріалів та інших джерел.

В історичній літературі неодноразово зазначалось, що як в період функціонування в Російській імперії двопалатного народного представництва на початку ХХ ст., так і за радянських часів, історики приділяли певної уваги Державній думі і майже зовсім не цікавились Державною радою. Таке твердження цілком стосується і питання про участь державних радників у створенні та діяльності парламентського “прогресивного блоку”. До останнього входили шість фракцій Державної думи (кадети, центристи, ліві октябристи, земці-октябристи, прогресисти, прогресивні націоналісти) та три фракції Державної ради (центристи, академісти, позапартійні). Проте в історичній літературі “прогресивний блок” розглядався, як думське об’єднання, а причетність до нього державних радників замовчувалась чи згадувалась лише побіжно. Так, А.Г. Шляпников у своїх спогадах писав про “прогресивний блок” Державної думи” [26, с.278, 284]. Вказана тенденція була властивою радянській історіографії 30 – 70 років ХХ ст., зокрема, як невеликим журнальним статтям [1, 8], так і монографіям, що були спеціально присвячені проблемам “прогресивного блоку” [7, 18] або зачіпали їх побіжно [5, 25]. Не уникала такої тенденції і емігрантська література [11, 13]. Отже, виникає потреба у встановленні історичної істини. Мета статті – визначити внесок державних радників у створення “прогресивного блоку”, опрацювання та ухвалу його програми та у спробі втілити останню в життя. Головне завдання дослідження пов’язане з детальним аналізом програми блоку, змісту його засі-

дань, виступів державних радників, депутатів Думи та інших джерел.

“Прогресивний блок” був народжений прагненням російської громадськості добитися перемоги у війні і запобігти революційним потрясінням, з одного боку, та несприйняттю таких ініціатив царським урядом. У зв’язку з проголошенням 19 липня 1914 р. війни 26 липня Микола II скликав Державну думу і Державну раду, які провели у Зимовому палаці одноденну надзвичайну сесію, продемонструвавши одностайно, за висловом П.Н.Мілюкова, вибух “почуттів здорового патріотизму” [11, с. 162]. Депутати обох палат сподівались отримати можливість безперерійно працювати у сесійному режимі. Однак уряд мав намір скликати чергову одноденну сесію не раніш осені 1915 р. для ухвали бюджету на 1916 р. Це означало зневагу до народного представництва і порушення Основних державних законів Уряд застосовував практику законодавства відповідно до статті 87 про надзвичайний стан, невмотивовано посилив цензуру, проводив жорстку політику національного і релігійного переслідування. До цього приєднувались поразки на фронтах у першій половині 1915 р. Патріотичне єднання зникало, а в суспільстві наростала соціально-політична напруга. У зв’язку з цим депутати Державної думи вже у травні 1915 р. почали вимагати від уряду скликання палати і проведення довготривалої сесії для вирішення породжених такою політикою проблем. Вони усвідомлювали і необхідність ретельної підготовки до такої роботи. “Оскільки ми піклувались про відкриття довготривалої сесії Думи, - підкреслював у спогадах П.Н.Мілюков, - то першим кроком до підготовки її роботи виявлялось опрацювання програми її занять. З цим я й заходився перш за все.” [11, с.179]. У червні 1915 р. партійна конференція кадетів ухвалила запропонований П.Н.Мілюковим проєкт програми [11, с. 179].

Депутати Державної думи вимагали від влади прислухатися до голосу громадськості, утворення “уряду довіри”, дострокового скликання палати. Наляканий поразками на фронтах та революційними висупами в тилу царизму пішов на окремі поступки. Було створено військовопромислові комітети, надано більшої свободи земському та міському союзам, звільнено чотирих одіозних міністрів (В.А. Сухомлінова, Н.А.Маклакова, І.Г.Щегловитова, В.К.Саблера), призначено дострокове скликання Думи [1. С. 108]. 19 липня 1915 р., у день першої річниці від початку війни, відкрилась сесія Думи Голова уряду І.Л.Горемікін попередив депутатів про несвоечасність будь-яких програмних вимог та про короткоплінність сесії. Його заява викликала обурення і перетворила характер сесії на опозиційний [14, с. 314]. Визначилось кілька груп депутатів, які по-різному розцінювали заяву уряду. Висувались вимоги утворення “уряду довіри” та відповідального перед Думою уряду. П.Н.Мілюков вніс програму кадетів на розгляд радою старійшин, що відбувся 5 – 6 серпня 1915 р. Саме на цьому засіданні і розпочався процес створення “прогресивного блоку”. За свідченням П.Н.Мілюкова, ідею створення блоку більшості в Державній думі та Державній раді йому підказав державний радник, міністр землеустрою і землеробства А.В.Кривошеїн. В умовах боротьби двох груп в уряді він очолював ту з них, що бажала “спиратися на громадянську думку” [14, с. 314]. “Кривошеїн...,- підкреслював Мілюков, - думав, що все ж таки настане його час, коли він буде прем’єром, і вважав за необхідне спиратися на більшість у палатах” [14, с.316].

У Думі кадетам вдалося зберегти серцевину своєї програми, оскільки з останньою не погоджувались дві крайні сили палати: ліві через відсутність вимоги політичних свобод та праві через наявність у програмі питань внутрішньої політики [11, с. 179 – 180]. Кадетська програма складалася з чотирьох блоків: 1. Амністія засуджених за політичні та релігійні злочини осіб; повернення с.-д. депутатів; 2. Докорінні зміни заходів управління; 3. Законодавча програма організації країни для перемоги; 4. Заходи з підтримки соціального миру [16]. 11, 14, 15 та 22 серпня 1915 р. відбулись спільні засідання представників Державної думи та Державної ради, на яких і було ухвалено програму “прогресивного блоку”. У її обговоренні взяли участь 14 депутатів Думи (кадети П.Н.Мілюков, В.А.Маклаков, А.І.Шингарьов, Б.М.Майштович, центристи П.Н.Крупенський, В.Н.Львов, октябристи І.І.Дмитрюков, С.І.Шидловський, Н.А.Ростовцев, Д.П.Капніст, прогресист І.Н.Єфремов, прогресивні націоналісти А.І.Савенко, В.В.Шульгін, В.А.Бобринський) і 10 державних радників (центристи А.С.Єрмолов, А.Д.Оболенський, Д.А.Олсуф’єв, В.В.Меллер-Закомельський, І.А.Шебеко, члени академічної групи М.М. Ковалевський, Д.Д. Грім, А.В.Васильєв, правий В.І.Гурко та позапартійний М.А.Стахович [6, с. 122-144]. На протязі чотирьох засідань державні радники виступили 125 разів, тобто 12,5 разу на одну особу, а депутати Думи – 95 разів, тобто 6,7 разу, або, приблизно, у два рази менше. Проте це лише арифметичні, і не єдині, свідчення про роль державних радників в опрацюванні програми “прогресивного блоку”. Редагування остаточного тексту програми здійснила особлива комісія у складі чотирьох депутатів Думи (С.І.Шидловський, А.І.Савенко, П.Н.Мілюков, Н.А.Ростовцев) та п’яти державних радників (В.І.Гурко, Д.Д.Грім, А.Д.Оболенський, Д.А.Олсуф’єв та В.В.Меллер-Закомельський) [6, примітки, с. 159].

Під час дискусій виявились два погляди на характер майбутньої діяльності блоку: поміркований і радикальний. Перший передбачав опрацювання і пропозицію нинішньому урядові програми чергового законодавства, спробу переконати його в необхідності здійснення реформ, без яких неможливі перемога, збереження сущого ладу і запобігання революційного вибуху. Таку платформу висували депутати Думи П.Н.Крупенський, П.Н.Мілюков та державний радник Д.А.Олсуф’єв [6, с. 122–144]. Радикальний погляд полягав у необхідності цілковитої заміни уряду. Його відстоювали депутат Думи І.Н.Єфремов та державний радник В.І.Гурко [6,122–144]. Саме цей погляд і було покладено в основу програми. Слід зазначити, що і в цьому разі, коли виходити з арифметичних даних, вирішальну роль в ухвалі радикального погляду відіграв державний радник В.І.Гурко. Так, коли прихильники поміркованого погляду П.Н.Крупенський та Д.А.Олсуф’єв виступили в дискусії по 13 разів, а П.Н.Мілюков – 16, то В.І.Гурко – 32 рази, а його прибічник І.Н.Єфремов – 8 разів [6, с. 122–144]. Отже, державний радник В.І.Гурко відстоював свою позицію значно інтенсивніше за прихильників поміркованого погляду і в порівнянні з зусиллями свого прибічника – депутата Думи. Для царизму виникнення блоку більшості в обох палатах обернулось крахом накресленої ще в 1906 р. парламентської стратегії, яка полягала у відомому гаслі: “розподіляй і пануй”. Як і задумувалось творцями системи двопалатного народного представництва на протязі діяльності Державної думи

першого, другого та третього скликання, Державна рада “виявилась законодавчою пробкою і заходилась змінювати, відкидати та перекручувати усі без винятку ухвалені Думою проекти” [20, с.30].

Програма блоку декларувала, що “1) тільки сильна, тверда і діяльна влада може привести батьківщину до перемоги і 2) що такою може бути лише влада, яка спирається на народне довір'я і здатна організувати активну співпрацю усіх громадян” [15]. Додавався і перелік необхідних заходів законодавчого, політичного, адміністративного, національного, релігійного та соціального характеру [15, с. 133–136]. Одночасно державні радники блоку ухвалили постанову: “Розглянувши програму найближчих заходів щодо порядку управління та законодавства, яка об'єднала значну більшість Державної думи, і схваливши накреслені цією програмою загальні підвалини, група центру Державної ради і прилеглі до неї члени гуртка позапартійного об'єднання і академічна група з прилеглими до неї безпартійними на об'єднаному засіданні 24 серпня 1915 року ухвалили: прилучитися до програми, яка об'єднала Державну думу” [6, с. 159]. 25 серпня 1915 р. програму “прогресивного блоку” опублікували московські газети, а 26 – петроградські. Ще 24 серпня програму вручили урядові.

25 та 26 серпня 1915 р. уряд обговорював програму і більшість міністрів наполягала на необхідності домовитись з блоком. Міністри звернулись до Миколи II з колективною запискою, у якій висувалось питання про потребу дати відповідь “на заявлені утвореною у думському середовищі більшістю побажання” (9). Проти угоди з блоком виступив лише голова уряду І.Л. Горемікін. 27 серпня, за дорученням кабінету міністрів, чотири міністри (державний контролер П.А. Харитонов, внутрішніх справ А.Н. Щербатов, юстиції А.А. Хвостов та торгівлі В.Н. Шаховської) зустрічались з представниками блоку вдома у Харитонова. Міністри заявили що вимоги в принципі прийнятні, але найважливіша з них – “кабінет довір'я” – належить до компетенції монарха [6, с. 145 – 150]. Переважна більшість міністрів і 28 серпня констатувала необхідність “точно визначити подальше спрямування урядової політики і закликати до складу уряду об'єднаних спільністю поглядів на майбутнє завдання осіб” [10]. Таким чином міністри висунули перед монархом питання про оновлення уряду відповідно до побажань блоку. 3 вересня 1915 р. Думу і Державну раду було розпущено, а невдовзі звільнено усіх міністрів, що наполягали на необхідності угоди з блоком. До названих вище чотирьох додавались міністр іноземних справ С.Д.Сазонов, фінансів П.Л.Барк, освіти П.Н. Ігнат'єв, військовий А.А. Поліванов, землеробства А.В. Кривошеїн, обер-прокурор Синоду А.А. Самарін. Голову уряду І.Л. Горемікіна імператор також замінив ставлеником Г.Распутіна та цариці Б.В. Штюрмером [11, с. 190].

Оскільки мова йде у принципі про депутатів верхньої палати, необхідно зазначити, що усі згадані члени уряду були призначеними державними радниками. Відповідно до всіх трьох запроваджень законодавчої Державної ради – 1810, 1842 та 1901 рр. – міністри виявлялись державними радниками за їхньою посадою [12, Маніфест, ст. УІ, с. 72; 21, гл. I, п. 4, с. 97; 22, гл. I, ст. 4, с.7]. Запровадження 1906 р. надавало міністрам право бути присутніми на засіданнях Державної ради і брати участь у голосуванні лише маючи звання державного радника [23, гл. 2, ст. 35, с. 151]. Старої ж традиції Микола II дотримувався тим, що на посаду міністрів призначав лише державних радників або одночасно і міністром і радником.

Чергові засідання “прогресивного блоку” відновились лише наприкінці жовтня 1915 р. Комісія у складі шести депутатів Думи та трьох державних радників опрацювала проект резолюції, яку мали вилосити у палатах у листопаді. Але сесії розпочались лише 9 лютого 1916 р. Оприлюднена в Думі та Раді декларація вітала російську армію, визнавала заслуги союзних армій, відмітала будь-які натяжки на можливість передчасного миру, визнавала необхідність ще тіснішого єднання з метою забезпечення перемоги. В ній наголошувалось, що “Державна дума вказала шляхи та способи її досягнення”, але, “у відповідь на це, готових піти назустріч побажанням країни членів уряду було усунуто, країну кинуту у тяжкий стан внутрішнього роздвоєння... , яке супроводжується економічною розрухою, - наслідком невмілих розпоряджень влади і зневаги до громадських елементів”. Підкреслювалась необхідність “створення об'єднаного уряду з осіб, що користуються довірою і здібні рішуче змінити заходи управління, які зруйнували народну єдність і вселяють ворожнечу й почуття незабезпеченості особи та майна”. Декларація вимагала “здійснення цим урядом законодавчих заходів, які вказані в програмі думської більшості” і сприяють організації країни [2].

5 квітня 1916 р. сесію палат було перервано до 1 листопада. Тепер Микола II мав підстави бути незадоволеним не тільки Думою, але і Радою. Остання, завдяки участі у “прогресивному блоці”, говорячи словами П.Н. Милокова, показала, що “більше не існувало “пробки” проти думського законодавства, оскільки в Державній раді мала місце більшість блоку” [11, с. 226]. Новий голова уряду Б.В. Штюрмер вбачав у цьому “абсолютно безвихідне становище” [4, с. 122]. У записці монархові від 7 червня 1916 р. він писав: “Становище у законодавчих палатах не викликало б побоювання, коли б можна було з упевненістю сказати, що Державна рада, у її нинішньому складі, є безумовно цілісною державною одиницею, яка цілком забезпечує державні інтереси. Але цього, на жаль, сказати не можна, оскільки прагнення та завдання так званого “прогресивного блоку” Державної думи знайшли собі досить відчутну підтримку серед багатьох досить впливових членів Державної Ради, у тому числі і серед призначуваних членів Ради... Необхідно визнати, що в Раді має місце чимала група осіб зі складу призначуваних членів, яка загальним спрямуванням своєї діяльності, і особливо голосування у справах політичної важливості, рішуче прилучається до “прогресивного блоку”. Ця група не тільки готова своїми голосами сприяти проходженню думських законопроектів у душі “блоку”, але й посилено спонукає до того усіх, хто сумнівається і вагається” [4, с. 123 – 124].

20 жовтня 1916 р. “прогресивний блок” ухвалив чергову декларацію. У ній говорилось про те, що впродовж минулого року уряд ще яскравіше продемонстрував своє безсилля вирішувати проблеми війни і внутрішнього стану країни. Підкреслювалась необхідність чинному урядові “поступитися місцем людям, об'єднаним однаковим розумінням завдань доби і готовим у своїй діяльності спиратися на більшість Державної думи і втілити в життя її програму” [3]. 26 листопада Державна рада більшістю у 94 голоси проти 34 ухвалила заяву, у якій підкреслювалась необхідність рішучого усунення впливу на державні справи

“прихованих безвідповідальних сил” (Г.Распутіна та цариці – О.З.) і утворення уряду дійсно згуртованого і об’єднаного визначеною програмою, що спирається на довіру країни і саме тому є здатним на спільну з законодавчими установами діяльність [24]. 27 листопада 1916 р. з’їзд об’єднаного дворянства, що ще рік тому закликала Миколу II до боротьби з “прогресивним блоком”, в ухваленій резолюції підкреслив необхідність створення сильного уряду, який був би здатним до спільної з законодавчими установами роботи і згуртований єдністю спільної програми [17]. Протягом останніх двох місяців 1916 р. громадські організації 22 губерній підтримали вимоги “уряду довіри” або відповідального уряду, що П.Н. Миллюков назвав “бойовим зіткненням блоку та громадських організацій з урядом [11, с. 242]. В таких умовах 1 листопада 1916 р. було скликано Державну дума та Раду, а 17 грудня їх сесії перервано до 19 лютого 1917 р. [11, с. 240].

Після вбивства 17 грудня 1916 р. Г. Распутіна, за висловом П.Н. Миллюкова, в країні “склалися усі обставини відкритої і до того ж цілком легальної боротьби проти уряду” [14, с. 350]. Наприкінці грудня представники “прогресивного блоку” провели переговори з представниками земського і міського союзів та військовопромислових комітетів з питання: що зробити у випадку якогось краху, щоб країна отримала необхідну їй владу. “У цей час, у цих попередніх переговорах, – констатував П.Н. Миллюков, – і намітився той уряд, який виник внаслідок перевороту 27 лютого” [14, с.350].

Останнім актом державних радників виявилась надіслана 28 лютого 1917 р. телеграма Миколі II. В ній говорилось: “...Внаслідок повного розладу транспорту і відсутності підвозу необхідних матеріалів зупинилися заводи і фабрики. Вимушене безробіття і викликане тим розладом транспорту надзвичайне загострення продовольчої кризи довели народні маси до відчаю. Це почуття ще більше загострилось тією ненавистю до уряду і тими тяжкими підозрами проти влади, які глибоко запали в народну душу. Усе це вилито у народні заворушення стихійної сили, а до цього руху приєднуються зараз і війська. Уряд, який ніколи не користувався довірою Росії, остаточно дискредитований і нездатний впоратися з грізним становищем. Государю! Подальше перебування цього уряду біля влади означає цілковиту загибель законного порядку і тягне за собою неминучу поразку на війні, загибель династії і величезні нещастя для Росії. Ми вбачаємо останній і єдиний засіб у рішучій зміні вашою імператорською величністю напрямку внутрішньої політики відповідно до неодноразово висловлених народним представництвом, станами і громадськими організаціями побажань, негайне скликання законодавчих палат, відставка нинішньої Ради Міністрів і доручення особі, яка заслуговує на всенародну довіру, подати вам, Государю, на затвердження список нового кабінету, здатного управляти країною у цілковитій згоді з народним представництвом” [19].

Опубліковані записи П.Н. Миллюкова охоплюють період від 11 серпня 1915 р. до 18 листопада 1916 р. і налічують 32 засідання. Місце 15 з них не вказане. 16 засідань відбулись на квартирі державного радника В.В. Меллера-Закомельського, який був головою президії “прогресивного блоку” і керував засіданнями. Одне засідання відбулось на квартирі державного радника і державного контролера П.А. Харитонова. Аналіз цих записів укупі з іншими джерелами дозволяє дійти наступних **висновків**. Державні радники, не зважаючи на чисельну меншість у складі “прогресивного блоку,” відіграли значну роль у його виникненні і особливо в опрацюванні програмних документів. Важливим був уже той факт, що засідання відбувались на квартирі відомого державного діяча В.В.Меллера-Закомельського, який до того ж був головою президії блоку і керував дискусіями у якості голови зборів. Ідею утворення блоку було подано П.Н.Миллюкову також державним радником А.В. Кривошеїним. Завдяки позиції державного радника В.І.Гурко “прогресивний блок” ухвалив програму радикального спрямування. Редакційну комісію з опрацювання остаточного тексту програми блоку складала більшість державних радників (5 проти 4), а керував нею державний радник, голова президії і засідань блоку В.В. Меллер-Закомельський. Певну позитивну роль у пропагуванні закладених у програмі ідей відіграли і державні радники -міністри, за що й поплачувались відставкою. Участь депутатів верхньої палати у “прогресивному блоці” призвела до того, що Державна рада перестала відігравати роль “законодавчої пробки” ухвалених Думою проектів. Це складало важливий чинник подальшого розвитку російського парламентаризму. Нарешті, виникнення “прогресивного блоку” завдяки участі у ньому державних радників створювало альтернативу подальшого історичного розвитку Росії: реальну можливість досягнення перемоги у війні і уникнення небачених у світі революційних потрясінь.

Література

1. Грунт А. “Прогрессивный блок” // Вопросы истории. – 1945. – № 3–4. – С. 108–117.
2. Декларация прогрессивного блока (12 ноября 1915 г.) Записки заседания президиума прогрессивного блока // Красный архив, – Т. 50 – 51. – М.-Л.: Партиздат, 1932. – С.175 – 176.
3. Декларация блока (20 октября 1916 г.) // Записки заседаний президиума прогрессивного блока. – Т. 50-51. – С. 98 – 99.
4. Докладная записка Председателя Совета Министров Штювермера. 7 июня 1916 г. // Монархия перед крушением 1914 – 1917. Бумаги Николая II и другие документы. – М.-Л.: Госиздат, 1927. – 311 с.
5. Дякин В.С. Русская буржуазия и царизм в годы первой 1914 – 1917 мировой войны. – М.-Л.: Наука, 1967. – 373 с.
6. Записки заседаний президиума прогрессивного блока // Красный архив. – Т. 50–51. – 1932. – С. 122 – 144; Т. 52.- 1932. – С. 144 – 196; т. 56.- 1933. – С. 52–135.
7. Климов И.М. Программа и тактика прогрессивного блока. – М.: Соцэкгиз, 1947. – 178 с.
8. Лапин Н. Прогрессивный блок в 1915 – 1917 гг.// Красный архив.- Т.50 – 51. – С. 117 – 122; – Т. 52. – С. 143 – 144; – Т.56. – С. 80–82.
9. Мемория Совета 25 августа 1915 г. // ЦГИА, ф. 1276, оп. 10, д. 7, лл. 92 – 93.
10. Мемория Совета Министров 28 августа по вопросу о перерыве занятый законодательных учреждений // ЦГИА, ф. 1276, оп. 10, д. 7, лл. 92 – 93.
11. Миллюков П.Н. Воспоминания. – Т. 2. – М.: Современник, 1990. – 446 с.

12. Образование Государственного Совета 1 января 1810 г. // Учреждение Государственного Совета. – Спб.: гос. тип., 1901. – С. 7–60.
13. Ольденбург С.С. Царствование императора Николая 11. – М.: Терра, 1992. – 641 с.
14. Показания П.Н.Милукова. 4 августа 1917 г. // Падение царского режима. – Т. VI. – С. 295 – 319.
15. Программа блока . Записки заседаний президиума прогрессивного блока // Красный архив. – Т. 50-51. – С. 133–136.
16. Программа министерства общественного доверия (минимум условий, необходимых для восстановления доверия страны к власти). Записки заседаний президиума прогрессивного блока. Примечания // Красный архив. – Т. 50 –51. – С. 158–159.
17. Резолюция XI съезда объединенного дворянства (27 ноября – 1 декабря 1916 г.) // ЦГИА, ф. 892, оп. 1, д. 1581, л. 1.
18. Слонимский А.Г. Катастрофа русского либерализма. Прогрессивный блок накануне и во время Февральской революции 1917 г.- Душанбе: ИРФОН, 1975. – 320 с.
19. Телеграмма выборных членов Государственного Совета 28 февраля 1917 г. // Красный архив. – Т. 27, 1928. - С. 18.
20. Третья Государственная Дума. – Спб.:Труд, 1912. – 425 с.
21. Учреждение Государственного Совета и Государственной Канцелярии 15 апреля 1842 г. // Учреждение Государственного Совета, 1901. – С. 96 – 132.
22. Учреждение Государственного Совета 30 марта 1901 г. // Учреждение Государственного Совета, 1901. – С. 7 – 60.
23. Учреждение Государственного Совета 24 апреля 1906 г. // Конституция Российской империи. 0- Спб.: Экон. тип., 1907. – С. 144 – 171.
24. Формула группы центра // ЦГИА, ф. 1276, оп. 10, д. 1217, л. 308.
25. Черменский Е.Д. !У Государственная Дума и свержение царизма в России. – М.: Мысль, 1976. – 319 с.
26. Шляпников А.Г. Канун семнадцатого года. Семнадцатый год. – М.: Политиздат, 1992. – 383 с.

Катунина Е.В., Катунин Ю.А. ПЯТИДЕСЯТНИКИ КРЫМА В 40-50-е ГОДЫ XX ВЕКА

В последние десятилетия многие исследователи стали уделять серьезное внимание вопросам изучения взаимоотношений церкви и государства в период советской власти. Однако подавляющее большинство работ, изданных как в Украине, так и за ее пределами, посвящено анализу деятельности православной церкви периода 20–90 годов XX века и практически отсутствуют работы, посвященные другим религиозным культурам, действовавшим в СССР. Основой данного исследования стали документы, хранящиеся в Государственном архиве Автономной Республики Крым.

Цель статьи – проанализировать деятельность общин христиан веры евангельской-«пятидесятников», действовавших в Крыму в 40–50 годы XX века. Для реализации поставленной цели необходимо выполнить ряд задач: рассмотреть причины активизации движения «пятидесятников» в данный период, изучить формы и методы их влияния на население и выявить роль лидеров в консолидации общин.

После ослабления давления в отношении церкви со стороны государства в годы Великой Отечественной войны было создано два института – Совет по делам Русской православной церкви и организация, координировавшая деятельность всех неправославных конфессий – Совет по делам религиозных культов (СДРК). Одной из наиболее проблемных религиозных конфессий, деятельность которой курировал уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Крымском облисполкоме, являлись христиане веры евангельской – «пятидесятники».

О деятельности общин «пятидесятников», действовавших на полуострове в первые послевоенные годы, имеются достаточно отрывочные сведения. В период оккупации Крыма 1941–1944 годов в немецких управах были зарегистрированы десятки религиозных групп, принадлежащих к различным конфессиям. Однако из-за того, что архивы оккупационных органов власти не сохранились, уполномоченные были вынуждены не только координировать работу общин, прошедших регистрацию, но и самостоятельно выявлять те немногочисленные религиозные группы, которые действовали в условиях подполья. К таким организациям в 40–50-е годы относились и общины христиан веры евангельской – «пятидесятников».

Движение «пятидесятников» зародилось в начале XX века в Соединенных Штатах Америки. Сторонники этой христианской конфессии особое значение придают «дарам Святого уха», которые впервые были получены учениками И. Христа в Иерусалимском храме в период древнееврейского праздника «пятидесятницы». Внешним признаком «крещения Духом Святым» «пятидесятники», как правило, признают глоссоластию – «разговор с Богом на незнакомом языке».

В Украине «пятидесятники» появились в начале 20-х годов XX века. Наиболее активно сторонники этого учения действовали на территории Западной Украины. Здесь ими было создано более 500 общин сторонников христиан веры евангельской – «пятидесятников» (ХВЕ).

В 1921 году в Одессе миссионером И.Е. Воронаевым была создана община христиан евангельской веры (ХЕВ). В 1945 году общины ХВЕ и ХЕВ соединились в одну организацию [1].

После учреждения Совета по делам религиозных культов в СССР стала проводиться работа по «укрупнению» религиозных течений. Так в 1944 – начале 1945 годов было принято решение о слиянии двух конфессий – евангелистов и баптистов и было создано объединение евангельских христиан-баптистов (ЕХБ) [2].

В 1945 году было проведено очередное укрупнение этого искусственного образования и принято решение о вхождении в структуру ЕХБ многочисленных общин христиан веры евангельской – «пятидесят-